

Darreres experiències d'innovació educativa a les Balears

En el cas de les Illes, la tasca d'historiar les darreres manifestacions educatives de caire innovador està encara per fer. Aquí sols presentarem un primer intent de sistematització de les aportacions més significatives desenvolupades pels nostres mestres i educadors aquests darrers vint anys.

Com hom comprovarà, el sorgiment d'aquestes experiències, valuoses excepcions a part, es correspon amb el retrobament de la democràcia per part de la societat illenca, i afecten tant el món de l'educació no formal —fora de l'escola— com les aules on es desenvolupa la tasca educativa oficial.

Cal dir que entenem, ara i aquí, per experiències educatives innovadores aquelles que es corresponen amb les darreres vessants de la pedagogia, o aquelles altres que, si bé tenen una tradició pedagògica, fins i tot de dècades, no deixen de ser, bé per la seva dificultat de desenvolupament, bé pel sentit innovador que sempre aporten, fites importants d'experiència i de novetat pedagògica. En el nostre cas aquest segon sentit innovador estarà representat pel mètode de projectes i el cooperativisme.

També cal dir que no és aquest un treball exhaustiu —l'espai que em donen per a aquest article no ho permet; a més es tracta d'un treball difícil, ja que no tenim a les Balears cap publicació que doni compte del que fan els mestres, la qual cosa complica, per no dir impossibilita, d'assa-

bentar-nos de tot el que es fa en el camp de la innovació avui en dia.

Abans de començar de bon veres la nostra tasca d'anàlisi i de presentació de les diverses experiències, cal informar del pla que seguirem per tal de complir el nostre objectiu. Fonamentalment dividirem les innovacions en funció del lloc pedagògic on s'han anat desenvolupant, és a dir, a l'àmbit de l'escola (educació formal) o en altres àmbits extraescolars (educació no formal). Per altra banda, sols farem referència a «sistemes educatius», que incideixen, per tant, sobre «tota» l'educació, i no a experiències parcials aplicades a «assignatures», amb l'excepció, pot ser, del cas de la «filosofia per a nens», que, malgrat tot, no deixa de tenir una influència total sobre els alumnes.

Finalment, desitj que aquest treball serveixi per conèixer un poc més la nostra educació i el moment actual d'aquesta; a la vegada, vol ser un petit homenatge a mestres anònims que, sense assabentar-se'n, han aportat o continuen encara aportant esforços en pro de la continuïtat d'un passat brillant, com el cas de la nostra renovació pedagògica.

1. Experiències de caire escolar o pròpies de l'educació formal

Cal parlar en primer lloc, tant perquè molt possiblement fou la primera que sorgí, com per la seva importància, de l'escola Blat d'Eivissa,

que ha merescut ja el reconeixement en el camp de la bibliografia pedagògica.¹

a) L'escola Blat

Blat fou una escola gairebé única en el món, puix es creà per donar resposta educativa als nens de les comunes hippies que vivien a Eivissa; i per això mateix hem de parlar d'aportacions ideològiques molt diverses, com els moviments culturals propis de San Francisco de Califòrnia, Amsterdam, del maig francès, dels radicals alemanys, que tant d'impacte tingueren en el si de la pedagogia,² i en definitiva, de tots els corrents alternatius i llibertaris que es desenvolupaven aleshores.

L'escola Blat, de principi unitària, es creà per la iniciativa privada d'una parella espanyola l'any 1970³ en una casa de camp a Cap Martinet, sense cap tipus de permisos oficials (sols fou legalment autoritzada l'any següent), i hi assistiren 42 infants de diverses nacionalitats.⁴

Per tal de mantenir-se, l'escola desenvolupà, a partir d'un mínim, un sistema de quotes, la quantitat de les quals es deixava al bon parer dels pares, d'acord amb la seva capacitat o disponibilitat econòmica. En el pla pedagògic representa molt probablement la primera influència a Espanya d'A. S. Neill i de la seva escola de Summerhill. En general cal dir que desenvolupà una educació fonamentada en els principis següents:

- Igualtat absoluta entre nens i professors, amb relació de mútua companyonia (cada dematí, nens i professors es reunien a comentar la premsa i a parlar dels seus problemes personals o del grup). Les assemblees eren, per altra banda, el sistema d'organitzar l'escola i solucionar els problemes.

- Es donava una gran importància al foment de la creativitat, a l'educació artística i expressiva en general, fins a tal punt que cada dia es dedicaven dues hores a desenvolupar aquestes activitats, a més de tres hores setmanals per a classes de música.

- A causa de l'origen multinacional de l'alumnat, es donava també gran importància a l'expressió lingüística, i a l'escola s'impartien classes de castellà, català, francès i anglès.

- Es tenia cura d'inculcar l'autonomia i el sentit de solidaritat en els alumnes (l'escola acceptava deficients motors). El nen era lliure i era ell qui lliurement s'havia de responsabilitzar de totes les seves activitats. Conseqüentment, l'escola no era competitiva, puix no es donaven notes ni informes; la disciplina era autodisciplina i l'assemblea era qui solucionava els problemes que hi podia haver.

- L'educació sexual també es fonamentava en la llibertat i en la no-repressió. L'escola tenia un local en el qual els alumnes més grans organitzaven les seves pròpies festes, fins i tot en hores de classe i sense cap professor. L'acusació de llibertinatge i de relacions sexuals entre els joves escolars ben prest aparegué en el si de la societat «benpensant» eivissenca, encara que sense cap tipus de conseqüència.

- Educació en contacte amb la natura mitjançant excursions i sortides o desenvolupant les classes al camp.

- Consciència política fonamentada en el pacifisme i en la crítica a l'imperialisme americà. A la revista de l'escola es publicaven treballs dels alumnes en contra de la guerra del

Vietnam o del president Nixon, radicalment crítics.

Malgrat que sembli mentida, Blat mai no va tenir cap visita d'inspecció ni cap tipus de problema amb l'Administració educativa espanyola.⁵

b) El mètode de projectes

Fou a partir del curs 1983-84 quan a l'Institut de Formació Professional de Lluçmajor Pere de Son Gall s'inicià un moviment de reforma que culminà amb l'aplicació del mètode de projectes, la qual cosa considerem que és d'una importància renovadora cabdal, no sols perquè som davant un dels mètodes més renovadors i de gran dificultat aplicativa, sinó també perquè per primera vegada es desenvolupa en el camp de l'ensenyament tecnicoprofessional, sempre el gran oblidat del sistema educatiu.⁶

L'organització de l'Institut Pere de Son Gall, quant als projectes, era la següent:

- projectes interdisciplinaris, que afectaven diverses matèries. Fou el cas del projecte sobre les bicicletes, que començà amb l'arreglada que feren els alumnes de bicicletes rompudes i peces abandonades a fi de reconstruir-les a l'escola i fer una excursió per diversos pobles; tot això culminà amb una conferència de Guillem Timoner.

- projectes intradisciplinaris, que depenien d'una sola assignatura. Per exemple, es dugué a terme la construcció d'una caixa forta amb tancament electromagnètic, la construcció d'una bomba d'aigua, o la instal·lació elèctrica d'un teatre, etc. Aquest tipus de projectes eren de classe, de grup o individuals, en funció de la complexitat.

- projectes supradisciplinaris, o projectes on participaven tots els alumnes del centre (exposicions, festes escolars...).

També es distingeix entre projectes lliures, si la iniciativa depèn dels alumnes, o dirigits, si depèn del professorat. També en funció del temps

es parla de projectes llargs —mínim, un trimestre— o curts (de diverses setmanes a un parell de mesos), que són els preferits tant pel professorat com per l'alumnat, per la seva capacitat més motivant i engrescadora.

Com es veu, tot el centre estava organitzat en funció dels projectes, ja que aquests s'introduïen en qualsevol aspecte de la vida del centre. Fins i tot un dia al mes hi havia el costum de treballar tota l'escola i a totes les assignatures en un mateix tema (com ara el cas del vi...).

De tota manera, el gran projecte del centre llucmajorer fou sens dubte el que es va emprendre el curs 1984-85, centrat a reproduir el cometagi-rovió (*cometa-giro-avió*), que fou l'empresa i la dèria del senyor Sastre Obrador, en Pere de Son Gall. Foren els professors Damia Mas i Miquel Adrover el que el dirigiren. Això implicà aconseguir els plànols originals i estudiar-los, així com conèixer la vida i el temps de l'inventor —Pere Sastre—, arregar el material —ferro i fusta, fonamentalment—, aconseguir un motor adient —es considerà suficient el d'un cotxe Citroën 2 Cavalls i adaptar-lo a l'aparell que s'havia de construir.

Com es veu, era un projecte culturalment integrat en l'entorn, amb una vessant històrica i cultural important, on es desenvolupaven coneixements de física, dibuix, mecànica, matemàtiques, etc., on teoria i pràctica anaven de la mà, que obligava a utilitzar aparells i maquinària diversa, i on, conseqüentment, el treball en grup i l'activisme estaven plenament garantits. Fou, a part d'això, un projecte anual on s'implicà gairebé tot l'alumnat del centre, on les classes sols es feren al taller i que indubtablement revolucionà l'escola.⁷

Considerem que, per la seva complexitat, perquè es tracta d'un centre oficial, i perquè se centra en el món de l'ensenyament professional, el valor de l'experiència de Lluçmajor és paradigmàtic per a tots nosaltres. Efectivament el seu claustre de professors ens demostraren que tot és possible, fins i tot aquí a les Illes, per-

què no s'ha d'oblidar que el mètode de projectes és, si més no, el que més dificultats presenta a l'hora d'aplicar-lo d'entre els sistemes propis de la renovació educativa de caire actiu.

c) La desescolarització a les Illes

Hom sap que a la dècada dels anys seixanta sorgí en el si de la teorització pedagògica tot un moviment radical de crítica a l'escola que tenia com a objectiu arribar a una societat sense escoles. Per això mateix aquest corrent prest es va conèixer amb el nom de «desescolarització».⁸ Doncs bé, prest als Estats Units aquests plantejaments, que de principi semblaven més teòrics que una altra cosa, es varen posar a la pràctica, fonamentalment, gràcies a l'obra i a les iniciatives del pedagog de Harvard John Holt.⁹ Així, gràcies a la publicació, que ell mateix dirigí des de 1977, de la revista *Growing Without Schooling*, es possibilitava, mitjançant les seves orientacions, que els pares es fessin càrrec de l'educació dels fills, i en conseqüència, que aquests deixassin d'anar a l'escola. Sabem que el 1991 als Estats Units hi havia més de 300.000 famílies que tenien desescolaritzats els fills —a hores d'ara ja són més de 700.000 els nens desescolaritzats als EUA—, i que ja s'havia iniciat aquest model de formació a Espanya.¹⁰ Efectivament, Elsa Haas ha estat qui ha organitzat el model d'educació fora de l'escola entre nosaltres mitjançant la publicació *Aprender sin Escuelas*, el primer número de la qual sortí a Madrid l'agost de 1989.

Doncs bé, a Mallorca, concretament, hi ha unes cinc famílies (amb onze nins) que han desenvolupat amb els seus fills la desescolarització, seguint per això els assessoraments de la revista del moviment de J. Holt. Disculpau-nos perquè no donem noms ni altres senyes d'identificació d'aquests infants, perquè com hom sap, a Espanya és obligatori assistir a l'escola, fins a tal punt, que totes les sentències de pares que

han volgut desenvolupar un ensenyament desescolaritzat han estat condemnatòries per a les famílies. Es tracta, pel que sabem, d'unitats familiars de caire mixt (pare mallorquí, mare estrangera), i de famílies estrangeres residents i instal·lades a Mallorca. Totes elles viuen al camp i en municipis del centre de l'illa, i no cal dir que estan plenament satisfetes de la decisió presa respecte a l'educació dels seus fills.

L'ensenyament, en aquests casos, no es deslliga de la vida familiar, de les feines de casa i de les tasques pròpies del camp. Tenen amics, fan vida social al poble, i desenvolupen uns valors i actituds de forma més consistent que a l'escola. Pel que fa al nivell cultural, no hi ha cap mena de problemes: les audicions musicals comentades pels pares, la utilització cultural de la TV i el video, les lectures i les tasques més acadèmiques preparades pels pares donen un nivell més alt i més maduresa que els que els nins podrien assolir a les escoles oficials.¹¹

d) Filosofia per a nens

A les Illes, i des de fa ja bastants d'anys, s'aplica el programa *Philosophy for Children*, original de Matthew Lipman (1970). El 1992, es fa la primera reunió europea a Graz sobre aquesta experiència, que té com a característica fonamental ensenyar filosofia —a pensar i reflexionar— als nens a partir dels sis anys. I per això mateix l'experiència també es reconeix com a «Programa 6/18», si fem referència a les edats entre les quals es pot aplicar.

La filosofia per a nens es fonamenta en la formació èticsocial i en els valors filosòfics de la democràcia; per això es considera indispensable que la classe es converteixi en una «comunitat de recerca» on el debat sigui l'instrument bàsic d'aprenentatge. Consta de set subprogrames, els quals es basen, cada un, en una novel·la a manera de llibre de lectura i d'exercicis.¹²

A les Illes les primeres aplicacions es remunten a l'any 1988, fonamentalment a partir de l'experiència de Margalida Mas Vicens a l'Institut Can Peu Blanc de sa Pobla. L'any següent, a més d'altres professors del Ramon Llull i de l'Institut núm. 6 d'aleshores, s'hi integren ja un grup de mestres que coordinarà Carme Ripoll al CEP de Palma. Tot aquest moviment tan primerenc farà que el 1990 quinze mallorquins participin a la I Conferència de Filosofia 6/18 a Sant Feliu de Guixols, els quals presentaran ja dues comunicacions.

A partir del curs 1991 es creà un seminari permanent al mateix CEP, que és l'encarregat de coordinar les diverses experiències. Avui, una vintena de centres de les Illes apliquen amb èxit aquest programa.¹³

e) La renovació de mans del català

No hi ha cap dubte que l'ensenyament en català fou des del principi un element motivador per fer una escola diferent, i per tant, una plataforma per innovar l'educació. Des d'aquesta perspectiva cal esmentar aquí i en primer lloc l'escola Mata de Jonc, ja a la dècada dels anys setanta (inicià la seva tasca el curs 1976-77), primer com a escoleta infantil i després, amb ajut significatiu del moviment ciutadà, com a escola d'EGB. Possibilità des del primer moment una formació diferent de les de les altres escoles, no sols per la distinció de la llengua escolar emprada sinó per la intervenció dels pares en el projecte educatiu de l'escola, i sobretot pel seu ambient fresc, no contaminat, de llibertat, amb un xic d'autogestió, i un poc de rebel·lia, aconseguit a partir d'un clima de permissivitat, no repressiu, de bones relacions entre mestres i alumnes, i d'un ensenyament creatiu, on la lectura i les manifestacions artístiques tingueren un paper pedagògic destacat. A més, els seus objectius sempre han estat integrar una actitud crítica en els nens i conjuntar escola i vida, obrir-se, doncs, a les diverses reali-

tats del país (cultural, lingüística, social, etc.).

Paral·lelament, els esforços editorials per tal de propiciar material en català per a les escoles fou un altre focus possibilista d'innovació. En aquest sentit, l'Obra Cultural Balear, els grups de mestres, els seminaris que es formaren, així com el suport que aquests projectes tingueren d'institucions, varen fer possible tenir a l'abast unes eines importants per a la innovació educativa d'aquests darrers vint anys.

Finalment, cal fer esment de l'impuls desenvolupat per les escoles d'immersió a partir del curs 1986-87, moviment que avui en dia, més o menys, afecta uns vint-i-cinc centres. Tot seguint el model català, aquestes escoles introdueixen tot un sentit metodològic i d'aula clarament innovador que fa que destaquin dels centres «normals».

2. Experiències de caire extraescolar o d'educació no formal

Fora de l'escola i a casa nostra, hi ha hagut també exemples importants d'innovació educativa arrelats en els darrers corrents desenvolupats internacionalment. N'analitzarem, d'acord amb el seu sentit, els més importants.

a) Educació per a l'oci

Dins l'ampli camp de l'educació per a l'oci o del lleure, vull fer esment aquí de l'experiència de la ludoteca Sa Botigueta Màgica, que s'obrí a Ciutat l'any 1981.

El fenomen de les ludoteques, originari de la pedagogia americana, sols arribà a Europa a la dècada dels anys seixanta, amb el patrocini, fonamentalment, de l'UNESCO. I tal com ja s'ha dit, les ludoteques constitueixen l'actual avantguarda per potenciar socialment els jocs infantils en indrets en els quals manquen espais, tant a l'àmbit de les llars fa-

miliars, com a les ciutats amb mancances de zones verdes.¹⁴

Una ludoteca és fonamentalment un lloc de cultura, i per tant, d'instrucció, al mateix temps que un espai tancat de joc, així com un centre comunitari de joguines. Aquestes són les tres funcions cabdals que desenvolupa, i aquí resideix el seu sentit absolutament innovador, ja que se'n presenta com un nou espai d'oci, que al mateix temps que té un objectiu cultural és un centre comunitari, i per tant, social, de joc, superador de la manca d'espais urbans especialitzats en el lleure.

La ludoteca de Palma va sorgir impulsada pel Patronat Municipal d'Escoles Infantils amb un objectiu afegit als esmentats fins aleshores, ja que també es creà com a centre de recursos dels mestres de les escoles integrades en aquest Patronat. Així mateix es distingí pel taller que tenia de construcció de joguines, de les quals arribà a tenir-ne més de 1.000, així com per una biblioteca infantil que també sobrepassava els mil llibres. Conxa Vidal en fou la primera responsable, substituïda després per Catalina Plantalamor, i amb elles la nostra ludoteca ben prest esdevingué una experiència avançada i innovadora en el si del lleure i també de l'educació infantil. Les exposicions efectuades, l'organització de festes, les visites a les escoles, les experiències conjuntes amb altres grups d'esplai, així com el préstec quotidià de joguines i el compliment de les funcions pròpies d'aquests tipus de centres, varen fer de la nostra Botigueta un centre atractiu i dinàmic com pocs, puix arribà a fer tasques d'animació sociocomunitària. Amb un final que no es mereixia —manca de suport polític—, i malgrat els intents d'Antònia Adrover i d'Antoni Sancho, la ludoteca deixà de funcionar l'any 1985.

b) Atenció al menor

A casa nostra, arribaren amb certa rapidesa els models oberts d'atenció al menor, típics de la pedagogia fran-

cesa —educació en medi obert, en diuen ells—, orientats a suavitzar i millorar l'estatus educatiu i vital en general dels nens amb problemes familiars, així com els propis d'ambients amb mancances sociocomunitàries greus, tot això, amb la finalitat de lluitar contra els perills de la inadaptació social.

La primera experiència duta a terme a les Balears seguí un dels models més radicals de formació oberta de menors amb problemes; faig referència al treball de carrer, o el que aquí s'anomena educador de carrer. L'educador de carrer és un professional que s'adapta radicalment a la realitat d'aquests nens. No tenen res, sols el carrer, hi viuen, per la qual cosa, l'educador també disposarà sols del carrer, com els joves mateixos amb els quals vol connectar. Aquesta situació d'igualtat, de marginació, és el punt de partida per iniciar la tasca educativa, que a base d'autogestió i confiança sol concloure amb la creació d'un club juvenil, o veritable espai d'oci, propi del menor i amb activitats de lleure que fan que assumeixi confiança i responsabilitats.

Doncs bé, fou al barri de Can Capes, a Palma, que el 1977, i de forma totalment voluntària, Felipe González inicià la primera experiència d'educador de carrer, experiència que després fou assimilada per Càritas i que, d'acord amb els alts i baixos de la política social dels diversos consistoris, ha tingut moments millors i pitjors. De tota manera, la difusió dels mètodes de carrer experimentà tal importància que el 1988 els diversos professionals que desenvolupaven aquest model d'integració dels nens i joves amb problemes formaren l'associació GREC (Grup d'Educadors de Carrer). L'any 1990, arriben a quinze zones diverses, fins i tot a la Part Forana (Manacor, Calvià...), i un any abans s'havien desenvolupat experiències semblants a Eivissa.

També hi ha una altra experiència que cal ressaltar, i és l'evolució en el tractament dels nens asilats a Mallorca. De la Misericòrdia estant passaren el 1975 a la Llar de la Joventut,

on ja es conformà un model més avançat de tractament pedagògic, molt influït pels models propis de les «repúbliques infantils», puix, a més d'aspectes pròxims a la gestió del centre i de la vida comunitària, es va editar fins i tot moneda pròpia d'ús intern (els «llarins»).

De tota manera, serà a partir del curs 1985-86 quan també s'adaptaran models de caire obert, fins a tal punt que la Llar de la Joventut desapareixerà com a tal, quan és substituïda per habitatges de caire familiar en els quals els nens, en grups d'un màxim de dotze, començaran a gaudir d'una vida normal, oberta, integrant-se a l'escola del barri i a la comunitat on està ubicat el nou habitatge. Aquests grups de convivència són mixts, i en tenen cura educadors i personal domèstic, si bé els al·lots s'han de fer càrrec dels diversos serveis comunitaris que es generin en el grup. Cal dir que el primer habitatge que entrà en funcionament fou a Son Sardina, i per tant, fou aquí on s'aplicà per primera vegada la reforma que va posar fi als internats.

c) El cooperativisme

El cooperativisme és, si més no, un altre clàssic de les renovacions educatives, igual que el mètode de projectes, però com ja hem dit, les seves conseqüències són sempre, en qualsevol indret, plenament innovadores pels canvis revolucionaris i valuosos que implica en qualsevol estructura educativa.

Podem parlar en primer lloc de l'anomenada Societat Cooperativa Limitada Jovent, conformada per un grup de joves compromesos amb la problemàtica social del seu entorn (l'atur...) i sensibilitzats per les desigualtats socials existents. Per canviar aquesta situació es decidiren a constituir una cooperativa, en un principi de caire agrari, si bé evolucionà amb el temps i es transformà en una cooperativa orientada a la formació compensatòria i ocupacional de joves en atur o amb mancances serioses de

formació, i passà a ocupar-se així mateix de l'esplai i de l'educació de l'oci d'aquest mateix col·lectiu.

La seva singladura s'inicià en el pla de l'agricultura el 1984, com a fruit de les tasques dutes a terme en el si del club d'esplai de sa Indioteria. Després el préstec per part del bisbat de la finca Can Gibert per iniciar les tasques agràries consolidà el projecte.

Des del primer moment es va tenir cura de la formació dels joves, puix hom els donava una formació agrícola elemental; també es fomentà l'intercanvi amb cooperatives semblants de l'estranger, fruit del qual fou la introducció, a partir de 1989, d'activitats educatives de caire més general, centrades en programes d'educació compensatòria i de formació ocupacional; i es creà fins i tot una oficina de recursos humans. En aquesta nova etapa, i pel que fa a l'educació compensatòria, s'ha intentat col·laborar amb les famílies i els educadors de carrer i formar els joves a partir dels 14/15 anys a base de tallers i esports, principalment, per tal millorar les àrees de formació instrumental i sacionatural.

La formació ocupacional, per la seva banda, cerca millorar el bagatge cultural del jove (fins i tot s'utilitza l'ensenyament programat i fitxes individualitzades), al mateix temps que utilitza els tallers mitjançant el mètode de projectes i pràctiques en empreses per tal d'inserir-lo socialment com a persona treballadora i responsable.

REFERÈNCIES

(1) Vegeu: A. J. Colom i J. C. Melich: *Después de la modernidad. Nuevas filosofías de la educación*, Edit. Paidós, Barcelona, 1994.

(2) Per adonar-se de la influència del pensament radical alemany en el camp de l'educació a les dècades dels anys seixanta i setanta, cal consultar: C. Sarraceno: *Experiencia y teoría de las comunas infantiles*, Edit. Fontanella, Barcelona, 1977.

(3) Els fundadors de Blat foren Alfonso Gil Montesinos, llicenciat per cert en Pedagogia, i Teresa Orduña Martí, llicenciada en Filosofia. Ben prest s'integraren en el projecte Cis Ienaerts, arquitecte belga, i l'americà Gerry Hoock.

(4) A poc a poc s'implicaren, com a docents, diversos estrangers, i l'escola es dividí ja en quatre nivells, corresponents cada un a dos cursos de l'EGB espanyola. L'any següent es traslladaren a la capital, a un edifici millor (al carrer Arxiduc Lluís

Salvador), on ja hi havia els vuits cursos independents de l'EGB i disposaren de més professorat, tant espanyol com estranger. L'any 1974 es tornaren a traslladar, ara ja a uns locals propis, al llogaret de Sant Rafel —a uns sis quilòmetres d'Eivissa capital. Aquest fet implicà la desaparició de l'escola el 1977, perquè no varen poder pagar els crèdits sol·licitats per comprar el seu edifici propi.

(5) L'única referència publicada que hem trobat sobre l'escola Blat ha estat un article periodístic en una revista de mínima difusió, pròpia de la comunitat britànica d'Eivissa. Vegeu: Ann Van Beek: «Ibiza school, Blat», a *Ibiza Insight*, desembre de 1973.

(6) No ha estat aquesta la primera experiència del mètode de projectes a les Illes. Cal recordar en aquest sentit l'assaig que de l'esmentat mètode va fer en temps de la Segona República el mestre Llorenç Duran i Coli a l'escola pública de Sencelles. Per a més informació, vegeu: A. J. Colom: «Llorenç M. Duran i Coli. Les seves aportacions a la renovació educativa mallorquina», a *Educació i Cultura*, núm. 5, Palma de Mallorca, 1988. També i del mateix autor: *Assaig d'història de l'educació a la Mallorca contemporània*. Servei de Publicacions de la UIB, Palma de Mallorca, 1991, pàg. 353 a 380.

(7) Informació aportada per Catalina Nicolau Mayol i Anna Verdera Gibert.

(8) Vegeu com els principals representants de la desescolarització: I. Illich: *La sociedad desescolarizada*, Edit. Barral, Barcelona, 1974; P. Goodman: *La deseducación obligatoria*, Edit. Fontanella, Barcelona, 1974; E. Reimer: *La escuela ha muerto*, Edit. Barral, Barcelona 1974.

(9) John Holt es autor, entre altres, dels treballs següents: *El fracaso de la escuela*, Alianza Edit, Madrid, 1977; *El por qué del fracaso escolar*, Edit. Troquel, Buenos Aires, 1967. Potser el seu llibre més important és: *Learning all the time*, Education Now, Publ. Londres, 1989.

(10) «Objetores del cole», suplement d'educació del diari *El País*, núm. 413, Madrid, 28 de maig de 1991.

(11) Part d'aquestes informacions han estat proporcionades per Cristina Elias Pérez i Manuela Martín Sánchez.

(12) Vegeu fonamentalment: M. Lipman i A. M. Sharp: *Buscant el sentit*, Edit. Eumo, Vic, Barcelona, 1990; M. Lipman; A. M. Sharp i F. Oscanyan: *Filosofia a l'escola*, Edit. Eumo, Vic, Barcelona, 1991.

(13) El meu agraïment a Dora Muñoz i Pere B. Morey, per les dades aquí citades.

(14) Vegeu: M. Borja Solé: «Las ludotecas», a *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 66, juny de 1980, i també de la mateixa autora: «El nen consumidor de joguines», a *Gaix*, núm. 31, maig de 1980. ♦